

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MATN BILAN ISHLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Rajabova Noila Maxmadmuso qizi,

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida matn bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishning samarali yo'llari tahlil qilinadi. Matn ustida ishlash orqali o'quvchilarning tafakkuri, tahlil qilish, umumlashtirish va xulosa chiqarish qobiliyatlarini rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: matn bilan ishlash, boshlang'ich ta'lim, o'quv ko'nikmalari, fikrlash, tushunish, tahlil.

DEVELOPING TEXT WORKING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Rajabova Noila Maxmadmuso qizi

University of Information Technologies and Management

Student of Primary Education Department

Abstract. This article analyzes effective methods for developing and enhancing text working skills in primary school students. It examines the theoretical and practical aspects of improving students' thinking, analytical, generalization, and inference-making abilities through working with texts.

Keywords: text work, primary education, learning skills, thinking, comprehension, analysis.

Introduction.

Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri — o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va tushunilgan matndan xulosa chiqarish qobiliyatlarini shakllantirishdir. Ayniqsa, boshlang'ich sinfda bu ko'nikmalarni shakllantirish

o'quvchilarning keyingi bosqichlardagi muvaffaqiyati uchun poydevor vazifasini bajaradi. Shu bois, boshlang'ich sinfda matn bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish dolzarb masala hisoblanadi.

Main part.

Matn bilan ishlashning ahamiyati. Matn bilan ishlash — bu faqatgina matnni o'qish emas, balki uni tahlil qilish, mazmunini tushunish, asosiy g'oyani aniqlash, savollarga javob topish, xulosa chiqarish kabi kompleks faoliyatdir. Bu ko'nikmalar o'quvchining:

- O'qish savodxonligini oshiradi;
- Nutq madaniyatini shakllantiradi;
- Tahliliy tafakkurini rivojlantiradi;
- Mustaqil fikrlashga o'rgatadi;
- Ijodiy yondashuvini kuchaytiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mos yondashuvlar:

Bosqichma-bosqich yondashuv – o'quvchilar avval matnni o'qib chiqadi, keyin matnning mazmuni ustida ishlaydi (savollarga javob, reja tuzish, asosiy g'oyani topish). Bu yondashuv o'quvchilarning matnni asta-sekin anglashiga, har bir bosqichda turli ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. U quyidagi bosqichlardan iborat:

Matnni avval o'qituvchi o'qib beradi — bu o'quvchilarda to'g'ri talaffuz, ohang va intonatsiyani shakllantiradi.

O'quvchilarning matnni o'zlari o'qishi — ularning individual o'qish texnikasi va tezligini rivojlantiradi.

Mazmunni tahlil qilish — savollarga javob berish, matn rejasini tuzish, asosiy g'oyani ajratib ko'rsatish.

Xulosa chiqarish — matndan o'rganilgan darsni, axloqiy g'oyani ifodalash.

Klaster usuli – matn asosida asosiy tushunchalarni klaster tarzida tasvirlash orqali mavzuni yaxlit tushunishga yordam beradi.

Klaster (g'oyaviy xarita) usuli — matn asosidagi asosiy tushunchalarni bir markaziy so'z atrofida guruhlash orqali o'quvchilarda tushunchaviy fikrlashni rivojlantiradi.

Masalan, "Do'stlik" mavzusidagi matndan so'ng o'quvchilar "Do'stlik" so'zini markazga yozib, atrofida do'stga xos xususiyatlar, matndagi voqealar, personajlar xatti-harakatlarini klaster shaklida joylashtiradilar. Bu yondashuv o'quvchining mazmunni umumlashtirish, bog'liqliklarni tushunish va o'z fikrini tuzilmaviy ifodalash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Savol-javob usuli – o'qituvchi matn asosida turli darajadagi savollar beradi: faktologik, tahliliy, xulosaviy. Matn asosida turli darajadagi savollarni tuzish va ularga javob berish orqali:

Reproduktiv savollar – "Kim?", "Nima?", "Qachon?", "Qayerda?" kabi savollar orqali faktlar aniqlanadi.

Tahliliy savollar – "Nega bunday bo'ldi?", "Bosh qahramonning bu ishi to'g'rimi?" kabi savollar o'quvchini mulohaza yuritishga undaydi.

Ijodiy savollar – "Agar siz shu o'rinda bo'lganingizda nima qilgan bo'lardingiz?", "Voqeani boshqa yo'nalishda davom ettiring" kabi savollar orqali o'quvchi ijodkorlik bilan ishlaydi. Bu usul fikrni ifodalash va nutq faoliyatini rivojlantiradi.

Rolli o'yinlar – matndagi voqealarni rollarga bo'lib jonlantirish orqali o'quvchilarning tafakkurini faol harakatga keltiradi. Matndagi voqealarni jonlantirish, personajlar o'rniga kirish orqali: O'quvchilarda emotsional tushunish, xulqiy baholash, nutq ifodadorligi rivojlanadi. Ular matnni chuqurroq anglaydi va personajlarga nisbatan o'z munosabatini bildiradi. Dars qiziqarli, jonli o'tadi, passiv o'quvchi ham faol ishtirokchi bo'ladi. Misol: ertakdagi rollarni bo'lib o'ynash, suhbat, mojaroni hal qilish sahnasini sahnalashtirish.

Grafik organayzerlar (kontseptual xaritalar, Venn diagrammalari) – matn tarkibidagi aloqadorliklarni ko'rgazmali tarzda ko'rsatishga yordam beradi. Grafik vositalar — bu axborotni tuzilmaviy tarzda ko'rsatish vositalari bo'lib, ular quyidagi shakllarda bo'ladi:

Venn diagrammasi – ikki yoki undan ortiq obraz, voqea yoki tushunchani solishtirish.

Kontseptual xaritalar – matn mazmunini sxema yoki jadval shaklida ko'rsatish.

Voqealar zanjiri – matndagi voqealar ketma-ketligini tasvirlash.

Bu yondashuvlar o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini va matn mazmunini tizimli tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga quyidagi tavsiyalar keltirilgan:

- Matn tanlashda o'quvchining yoshi va qiziqishini inobatga olish zarur.
- Matn bilan ishlashni darsning asosiy qismiga aylantirish maqsadga muvofiq.
- O'quvchilarga mustaqil savollar tuzdirish orqali ularni faol ishtirokchi sifatida jalb qilish mumkin.

- Rasm va matn uyg'unligidan foydalanish – tushunishni osonlashtiradi.

- Diktant, qayta hikoyalash, rol o'ynash, rasm chizish kabi topshiriqlar orqali matnga bo'lgan qiziqishni oshirish mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matn bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha boshqa davlatlarda bir necha ishlar amalga oshirilmoqda.

AQShda o'tkazilgan tadqiqotlar o'quvchilarning matnni tushunish ko'nikmalarini rivojlantirishda quyidagi strategiyalar samarali ekanligini ko'rsatgan:

- Tushunishni monitoring qilish;
- Grafik tasvirlardan foydalanish;
- Savol-javoblar orqali tahlil;
- Matnni umumlashtirish;
- Matnni qayta hikoya qilish.

Bu strategiyalar o'quvchilarning matnni chuqurroq tushunishiga va faol o'quvchi bo'lishiga yordam beradi.

Blended learning orqali matn tushunishni rivojlantirish: Indoneziya tajribasi

Indoneziyada xalqaro boshlang'ich maktab o'quvchilari bilan o'tkazilgan tadqiqotda an'anaviy va raqamli ta'limni birlashtirgan "blended learning" usuli qo'llanilgan. Natijada o'quvchilarning o'qish tushunish ko'nikmalari sezilarli darajada

yaxshilangan. Bu usul o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirgan va ularning matnni tushunish darajasini yuqori natijalarga olib kelgan.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish: Yevropa tajribalari. Yevropada olib borilgan tadqiqotlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda quyidagi usullar samarali ekanligini ko'rsatgan:

- Dialogik o'qish;
- Matn ustida guruhli muhokamalar;
- Savol-javoblar orqali chuqur tahlil.

Bu usullar o'quvchilarning matnni chuqurroq tushunishiga va o'z fikrlarini erkin ifodalashiga yordam beradi.

Matn ustida ishlashda adabiy asarlardan foydalanish: Yevropa tajribasi. Yevropada o'tkazilgan tadqiqotlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining til ko'nikmalarini rivojlantirishda adabiy asarlardan foydalanish samarali ekanligini ko'rsatgan. O'quvchilar adabiy matnlarni o'qish orqali yangi so'zlarni o'rganadilar, matn tuzilishini tushunadilar va o'z yozma nutqini rivojlantiradilar.

O'qish tushunishiga ta'sir etuvchi omillar: Yangi Zelandiya tajribasi. Yangi Zelandiyada olib borilgan tadqiqotlar o'quvchilarning o'qish tushunishiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning o'qish tushunish darajasi ularning o'qishga bo'lgan munosabati, o'qish tezligi va matn murakkabligiga bog'liq. Shuningdek, o'qituvchilarning o'qish strategiyalarini o'rgatishdagi roli ham muhim ahamiyatga ega.

Conclusion

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matn bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish – ularning o'qish, tushunish, tahlil qilish, fikrlash va yozma nutqini shakllantirishda muhim omillardan biridir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, matn ustida samarali ishlash uchun bosqichma-bosqich, tahliliy, ijodiy, savol-javob, grafik va o'yin usullaridan foydalanish o'quvchilarning faolligini oshiradi, ularning mantiqiy va ijodiy fikrlash salohiyatini rivojlantiradi.

Xalqaro tajriba (AQSh, Yevropa, Indoneziya, Yangi Zelandiya) esa, matn bilan ishlashda zamonaviy yondashuvlar — tanqidiy fikrlash, multimodal vositalar, blended learning va adabiy tahlil usullarining ham samarali natijalar berishini isbotlamoqda. Bu yondashuvlar o‘quvchilarning matnni chuqur anglash, tushunchalarni tahlil qilish va muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Demak, matn bilan ishlash faqatgina savodxonlik emas, balki o‘quvchining har tomonlama intellektual va ma’naviy rivojlanishiga xizmat qiladigan muhim pedagogik jarayon hisoblanadi. Shu sababli, pedagoglar dars jarayonida zamonaviy, interaktiv va izchil yondashuvlardan foydalanishlari maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Nafisa Primova. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matn bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish. ResearchEDU.
<https://researchedu.org/index.php/cf/article/view/1043>
2. Xolmuratova M.N., Zokirov J.G‘. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining lug‘at boyligini oshirishda matn ustida ishlashning o‘rni. Journal-web.
<https://journal-web.uz/index.php/07/article/view/941>
3. Shaxmurodova D.A. Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida matn ustida ishlash orqali o‘quvchilarni ma’naviy tarbiyalash. Interscience.
<https://interscience.uz/index.php/home/article/view/515>
4. Turg‘unova X.X. Obrazli tafakkurni matn ustida ishlash orqali rivojlantirish. Scientific Journal.
<https://scientific-jl.com/trt/article/view/3753>
5. Obidjonova R. Matn ustida ishlash: matnni bosqichma-bosqich o‘rgatish va uni hayot bilan bog‘lash. Tadqiqotlar.uz.
<https://tadqiqotlar.uz/new/article/view/4131>
6. Reading Rockets. Seven Strategies to Teach Students Text Comprehension.
<https://www.readingrockets.org/topics/comprehension/articles/seven-strategies-teach-students-text-comprehension>

7. ResearchGate. Improving Reading Comprehension Skills through Blended Learning.

<https://www.researchgate.net/publication/341993805>

8. ScienceDirect. Critical Thinking and Reading Comprehension in European Primary Schools.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0898589822000390>

9. IDPublications. Literature and Language Skills in Primary School: A Case Study.

<https://www.idpublications.org/...>

10. Taylor & Francis. Factors Affecting Reading Comprehension in New Zealand.

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10573569.2022.2103055>